

Οικογένεια, γλώσσα, ταυτότητα: Εμπειρική έρευνα σε δίγλωσσα παιδιά*

Αλεξάνδρα Ανδρούσου**, Ευαγγελία Κούρτη***

Περίληψη

Στην μελέτη αυτή επιχειρήσαμε μια ποιοτική διερεύνηση του τρόπου διαπλοκής των παραμέτρων που παρεμβαίνουν στις διαδικασίες οικοδόμησης ταυτότητας ατόμων, τα οποία εξαρχής βρίσκονται αντιμέτωπα με πάνω από μια γλώσσες-κουλτούρες. Τα αποτελέσματά μας, μας οδηγούν να υποστηρίξουμε την άποψη ότι η ταυτότητα των δίγλωσσων παιδιών πραγματώνεται μέσα από την διαφορετικού τύπου, ανάλογα με την προσωπική ιστορία, διαχείριση του αισθήματος του ανήκειν σε δύο πολιτισμικές πραγματικότητες. Πρόκειται για μια δυναμική πορεία στη διάρκεια της οποίας σημαντικό ρόλο παίζει και το κοινωνικό πλαίσιο: σχολείο, φίλοι, σχέση με το περιβάλλον.

Η διερεύνηση των σχέσεων οι οποίες διέπουν την έννοια της ταυτότητας και της γλώσσας, τόσο στο επίπεδο του συλλογικού (κοινωνική, εθνική, πολιτισμική ταυτότητα) όσο και επίπεδο του ατομικού-προσωπικού (ατομική, προσωπική ταυτότητα)¹, έχουν αποτελέσει το αντικείμενο πολλών εμπειρικών ερευνών καθώς και θεωρητικών προσεγγίσεων.

Με βάση τις σύγχρονες προσεγγίσεις, η ταυτότητα του ατόμου δεν αποτελεί δεδομένο αντικειμενικό και αμετάβλητο, αλλά πρόκειται για το παράγωγο μιας δυναμικής διαδικασίας, μιας συ-

* Μια πρώτη παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας αυτής έγινε στο Παγκόσμιο Συνέδριο της Κοινωνιολογίας, στο Bielefeld της Γερμανίας (18-23/7/1994) με τον τίτλο: «Identity construction within a bi-cultural context».

** Διδάκτωρας εκπαιδευτικής ψυχολογίας.

*** Λέκτορας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

νεχούς πορείας διαμόρφωσης του εγώ σε σχέση με τον άλλον, μέσω συνεχών ταυτίσεων και επανατοποθετήσεων οι οποίες συνιστούν τις στρατηγικές οικοδόμησης της ταυτότητας. Ως στρατηγικές ορίζονται: «*διαδικασίες, συνειδητές ή ασύνειδες, οι οποίες δρομολογούνται από έναν δράστη (ατομικό ή συλλογικό) έτσι ώστε να επιτευχθεί ένας ή πλείονες τελικοί σκοποί (ρητώς ορισμένοι ή ευρισκόμενοι στο επίπεδο του υποσυνειδήτου)*· οι διαδικασίες υφίστανται επεξεργασία σε σχέση με την κατάσταση αλληλεπιδράσεως, σε σχέση δηλαδή με τις διάφορες παραμέτρους (κοινωνικές-ιστορικές, πολιτιστικές, ψυχολογικές) της εν λόγω κατάστασης» (Camilleri, 1990: 24).

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, τα παραπάνω θέματα έχουν μελετηθεί σε συγκεκριμένους πληθυσμούς, με αφορμή κυρίως τα προβλήματα που συναντούν τα μέλη τους τόσο κατά την κοινωνική τους ένταξη όσο και κατά την προσαρμογή των παιδιών τους στο εκάστοτε εκπαιδευτικό σύστημα. Πρόκειται για σημαντικό αριθμό εμπειρικών ερευνών οι οποίες αναφέρονται στους έλληνες μετανάστες και τα παιδιά τους στις χώρες της Ευρώπης, τις ΗΠΑ και την Αυστραλία (π.χ. Κασιμάτη 1984, ΥΠΕΠΘ 1986, Δαμανάκης 1987, Κολλάρου και Μουσουρού 1978, Androussou 1991) ή σε ομάδες με ιδιαίτερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά όπως οι τσιγγάνοι (Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, χ.χ.). Την τελευταία περίοδο, και σε σχέση με τα νέα κύριως δεδομένα της κοινωνικής πραγματικότητας, παρουσιάζονται έρευνες, που αφορούν στους προσφάτως εγκαταστημένους πληθυσμούς στον ελληνικό χώρο: πρόκειται για άτομα που μετακινούνται στην Ελλάδα είτε για πολιτικούς λόγους (ΕΜΚΕ-Πουλοπούλου 1990, Πετρινώτη 1993), είτε λόγω προσωπικής επιλογής εγκατάστασής τους στην Ελλάδα (βλ. Μόλβερ 1989, Κούρτη 1994, Σκούρτου Ε. 1994).

Στην παρούσα μελέτη επιχειρούμε να διερευνήσουμε τον τρόπο διαπλοκής των επιμέρους παραμέτρων που παρεμβαίνουν στις διαδικασίες οικοδόμησης ταυτότητας των ατόμων, τα οποία εξαρχής βρίσκονται αντιμέτωπα με πάνω από μια γλώσσες/κουλτούρες.

Για τούτο επιλέξαμε παιδιά προερχόμενα από μικτούς γάμους. Ως μικτός γάμος² ορίζεται εδώ ο γάμος μεταξύ ενός άνδρα και μιας γυναίκας διαφορετικής εθνικότητας. Ο ορισμός αυτός προϋποθέτει την παραδοχή ότι τα άτομα μεταφέρουν στην νέα οικογένεια, την οποία συγκροτούν μέσω του γάμου, στοιχεία από τα πολιτισμικά περιβάλλοντα στα οποία έχουν κοινωνικοποιηθεί. Οι εν λόγω περιπτώσεις λειτουργούν κατά κάποιο τρόπο ως προνομιού-

χες παρατήρησης, εφ' όσον ενυπάρχουν μεγεθυμένες συνιστώσες, οι οποίες απαντώνται και σε οποιονδήποτε άλλο γάμο και οι οποίες όμως στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι ιδιαίτερως εμφανείς και επομένως μελετήσιμες, λόγω του διπλού πολιτιστικού πλαισίου αναφοράς.

Οι συνιστώσες αυτές αποτελούν δείκτες για την συγκεκριμένη έρευνα: πρόκειται για τις *γλωσσικές πρακτικές* (ποιά γλώσσα επιλέγει να χρησιμοποιεί το ζευγάρι μεταξύ του, με το οικείο περιβάλλον και με τα παιδιά, τότε και για ποιό λόγο), για τις *καθημερινές πρακτικές* (τί όνομα δίνουν στο παιδί τους, ποιό σχολείο επιλέγουν, σε ποιά χώρα πηγαίνουν διακοπές, κ.λπ.) τις *διαιτητικές συνήθειες*, τη *χρήση του ελεύθερου χρόνου*, *θρησκευτικές πρακτικές*, κ.λπ. Οι καθημερινές πρακτικές μορφοποιούν τις επιλογές των ατόμων, αντικατοπτρίζοντας ανά πάσα στιγμή με ποιον τρόπο επιλέγουν τα άτομα να εγγραφούν στο πολιτισμικό πλαίσιο. Οι εκάστοτε πρακτικές τους λοιπόν συνιστούν φορείς νοημάτων, προσωπικών εκφράσεων και κυρίως είναι πολιτισμικά σημασιοδοτημένες (Garfinkel 1967, Goffman 1974).

Πιο συγκεκριμένα και σε ό,τι αφορά τα παιδιά, θελήσαμε να ερευνήσουμε την διαχείριση αυτού του διπλού πολιτιστικού πλαισίου αναφοράς έτσι όπως αυτή διαφαίνεται μέσω των γλωσσικών και καθημερινών πρακτικών τους στον εκτός σχολείου χρόνο τους.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση τα παιδιά αυτά μεγαλώνουν σε μια κατάσταση ταυτόχρονης διγλωσσίας (*bilinguisme simultané*)³, βρίσκονται δηλαδή εκ' γενετής αντιμέτωπα με δύο γλώσσες, τα ελληνικά και τα γαλλικά, και κοινωνικοποιούνται δεδόμενα διπλές πολιτιστικές αναφορές και πρότυπα τόσο από την οικογένεια (μικτοί γάμοι) όσο και από το σχολείο (Γαλλο-ελληνικό) και το ευρύτερο περιβάλλον τους (εξωσχολικές δραστηριότητες, τηλεόραση, φίλοι). Για τα παιδιά αυτά, οι δύο γλώσσες/κουλτούρες ανήκουν παράλληλα στο χώρο του ιδιωτικού (οικογένεια) και στο χώρο του κοινωνικού (σχολείο). Επιπλέον, τα ελληνικά αποτελούν και την γλώσσα του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος.

Περιγραφή της έρευνας

Για την μελέτη αυτή χρησιμοποιούμε ένα συνδυασμό διαφορετικών μεθοδολογικών εργαλείων (ημερολόγιο, συνέντευξη, παρατήρηση), τα οποία αλληλοσυμπληρούμενα επέτρεψαν να προσεγγίσουμε με σφαιρικό τρόπο τη δυναμική των ποικίλων επιλογών και την αντιστοίχησή τους με τον τόπο, τον χρόνο και τους εκάστοτε συνομιλητές, σε επίπεδο ταυτόχρονα παιδιών και οικογένειας. Πρόκειται για μια εθνομεθοδολογικού τύπου προσέγγιση, όπου δίνεται καταρχήν έμφαση στην διαδικασία κατανόησης των φαινομένων, και στην συνέχεια στην ερμηνεία τους (Coulon, 1993). Κύριο εργαλείο της ο λόγος (discours) των κοινωνικών υποκειμένων σε ό,τι αφορά τις πράξεις τους σύμφωνα με την αρχή ότι «το καθημερινό ιδίωμα αποκαλύπτει την κοινωνική πραγματικότητα, την περιγράφει και την συγκροτεί ταυτοχρόνως» (Coulon, όπ. παρ., σ. 4).

Η έρευνα διεξήχθη στην Αθήνα μεταξύ Φεβρουαρίου-Ιουνίου 1994.

Το δείγμα αποτελείται:

α) από μία τάξη του ιδιωτικού Γαλλο-ελληνικού Σχολείου της Αθήνας (Lycée Franco-Hellénique d' Athènes), στο καταστατικό του οποίου προβλέπεται η διαπολιτισμική εκπαίδευση. Η διδασκαλία των μαθημάτων γίνεται στα γαλλικά, τα δε ελληνικά διδάσκονται ως ξένη γλώσσα 4 ώρες την εβδομάδα⁴. Στην τάξη αυτή φοιτούν 21 μαθητές και μαθήτριες, ηλικίας 10-11 χρόνων, β) από δέκα⁵ οικογένειες, (των οποίων τα παιδιά φοιτούν στην συγκεκριμένη τάξη) στις οποίες έγινε περαιτέρω διερεύνηση των οικογενειακών πρακτικών, με επίσκεψη των ερευνητριών στο σπίτι τους, όπου και έγινε συνέντευξη τόσο με τους δύο γονείς όσο και με το παιδί.

Για να μελετηθούν οι καθημερινές πρακτικές των παιδιών συντάξαμε και μοιράσαμε στο σύνολο της τάξης, ένα «*Ημερολόγιο μιας εβδομάδας*» (βλ. Παράρτημα Ι) με συγκεκριμένες κατηγορίες. Ζητήθηκε από τα παιδιά να καταγράψουν λεπτομερώς την κάθε μέρα τους καθώς επίσης την χρήση και/ή την εναλλαγή των γλωσσών (ελληνικά/γαλλικά), ανάλογα με τον συνομιλητή και τον τόπο. Τα ημερολόγια αυτά συμπλήρωσαν δεκαεπτά παιδιά και η μελέτη των απαντήσεών τους μας επέτρεψε να έχουμε την εικόνα μιας εβδομάδας από την καθημερινή ζωή της τάξης.

Η συνέντευξη με τους γονείς έγινε με βάση το, προσαρμοσμένο στην ελληνική πραγματικότητα, προφορικό ερωτηματολόγιο

των Harding και Riley (1986, βλ. Παράρτημα II). Αφορούσε τα βιογραφικά στοιχεία του ζευγαριού, τις στάσεις και τις αναπαραστάσεις τους σε σχέσεις με τις δύο γλώσσες, τις σχέσεις τους με τις αντίστοιχες οικογένειές τους, τις επαφές με την Γαλλία και την Ελλάδα, τις εκπαιδευτικές επιλογές σε σχέση με τα παιδιά τους, τις πολιτιστικές τους συνήθειες, τις πρακτικές τους σε σχέση με την συμμετοχή σε οργανώσεις. Η *ημι-κατευθυνόμενη συνέντευξη* με τα παιδιά αφορούσε στις επιλογές των φίλων, των εξωσχολικών αναγνώσμάτων, των πολιτιστικών προτύπων τους, των επιλογών στις εκπομπές της τηλεόρασης και στα παιχνίδια, των γλωσσικών τους συνηθειών, των γευστικών προτιμήσεων, των επιθυμιών τους για το μέλλον κ.λπ.

Η επίσκεψη αυτή επέτρεψε τόσο την παρατήρηση του χώρου ζωής της οικογένειας όσο και των γλωσσικών συνηθειών των γονέων στην καθημερινή ζωή. Το γεγονός ότι και οι δύο ερευνήτριες δήλωσαν εξ αρχής πολύχρονη παραμονή στη Γαλλία και γνώση της γαλλικής γλώσσας, επέτρεψε τη δημιουργία θετικού κλίματος, με αποτέλεσμα την συλλογή πλούσιων πληροφοριών αλλά και την εναλλαγή των γλωσσών (*code-switching*) στις περιπτώσεις που κάτι τέτοιο ήταν επιθυμητό, την οποία χρησιμοποίησαν κυρίως μητέρες.

Ανάλυση αποτελεσμάτων

Τα στοιχεία των δύο ομάδων συνεντεύξεων (γονείς, παιδιά) διασταυρωμένα με τις απαντήσεις των δεκαεπτά παιδιών στο ημερολόγιο, καθώς και με την παρατήρηση του προσωπικού χώρου και της χρήσης των γλωσσών στις δέκα οικογένειες, αναλύθηκαν με βάση τους παρακάτω δείκτες:

1. *Γλωσσικές πρακτικές*
2. *Καθημερινές πρακτικές*
 - 2α. *Πρακτικές γονέων*: ονοματοδοσία των παιδιών, χώρες διακοπών, συμμετοχή των γονέων σε οργανώσεις, πολιτιστικές συνήθειες.
 - 2β. *Πρακτικές παιδιών*: εξωσχολικές δραστηριότητες, εξωσχολικά αναγνώσματα, τηλεοπτικές επιλογές, προτιμήσεις (κινηματογράφος, μουσική, αθλητικοί σύλλογοι, φαγητό).
3. *Προβολή στο μέλλον*: τα σχέδια των παιδιών για την ζωή τους στο μέλλον (σε ποιά χώρα επιθυμούν να ζήσουν).

Η μελέτη των πρακτικών καταρχήν στο επίπεδο των γονέων μάς επέτρεψε να διερευνήσουμε την επιρροή της οικογένειας στα παιδιά, στο δε επίπεδο των παιδιών την επιρροή που έχει το σχολείο και ο κοινωνικός περίγυρος (χώρα, φίλοι, τηλεόραση κ.λπ.).

Για καθένα από τους παραπάνω δείκτες έγινε διασταύρωση των απαντήσεων που έδωσαν τόσο οι γονείς όσο και τα παιδιά τους. Η σύνθεση των στοιχείων αυτών επέτρεψε την ανάλυση των χαρακτηριστικών των δέκα οικογενειών και την ταξινόμησή τους σε δύο κατηγορίες (βλ. παρακάτω).

Πίνακας 1
Χαρακτηριστικά των 10 οικογενειών

	Μητέρες	Πατέρες	Παιδιά
Ηλικία			
Μέσος όρος	41,8	46	10 (5 κορίτσια, 5 αγόρια)
Χώρα γέννησης			
Ελλάδα	0	9	8
Γαλλία	6	1	2
Ελβετία	2	0	0
Τουρκία	1	0	0
Μαρόκο	1	0	0
Υπηκοότητα			
Ελληνική	0	7	1
Γαλλική	4	1	2
Ελληνική+Γαλλική	4	2	6
Ελληνική+Ελβετική	1	0	1
Αγγλική+Ελληνική	1	0	0
Επίπεδο σπουδών			
Μέση Τεχνική Σχολή	0	1	
Απολυτήριο Λυκείου	4	1	
Ανώτερες σπουδές	3	0	
Ανώτατες σπουδές	2	8	
Μεταπτυχιακές σπουδές	1	0	
Εργασία			
Άνευ εργασίας	9	0	
Ελεύθερος επαγγελματίας	0	8	
Υπάλληλος	1	0	
Τεχνίτης	0	2	
Διαμονή στην Ελλάδα			
> 10 χρόνια	8	9	
< 10 χρόνια	2	1	
Γλώσσες			
Ελληνικά	9	10	
Γαλλικά	10	4	
Μητρική+1*	2	6	
Μητρική+2	8	2	
Μητρική+3	0	1	

* Εκτός ελληνικών και γαλλικών.

Χαρακτηριστικά του δείγματος

Παρατηρούμε ότι (βλ. Πίνακα 1) στις συγκεκριμένες οικογένειες την μετανάστευση την ζουν οι μητέρες. Όλοι οι άνδρες (πλην ενός γάλλου) έχουν γεννηθεί στην χώρα διαμονής τους σε αντίθεση με τις γυναίκες, οι οποίες έχουν γεννηθεί όλες αλλού και οι περισσότερες διαμένουν πάνω από δέκα χρόνια στην Ελλάδα.

Οι άνδρες του δείγματός μας είναι στην πλειοψηφία τους ελεύθεροι επαγγελματίες. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται

Πίνακας 2
Τυπολογία οικογενειών

	A		B		
	Ελληνοκεντρικές (4)	Γαλλοκεντρικές(3)	«Πολυπολιτισμικές» (3)		
Γλωσσικές πρακτικές					
Γονείς-γονείς	E	Γ	E	Γ	E
Παιδί-μητέρα	Γ	Γ	E+Γ	Γ	Γ+E
Παιδί-πατέρας	E	Γ+λίγα E	E	E+Γ	E
Παιδί-αδέλφια	E+Γ	Γ+E	-	-	E+Γ
Παιδί-φίλοι	E+Γ	E+Γ	E+Γ	E+Γ	E+Γ
Καθημερινές πρακτικές					
<i>α) Γονείς:</i>					
Όνομα παιδιού	E	2Γ+1E	Δ	E	Δ
Διακοπές	E	Γ+E	Γ	E+Γ	E+Γ
Συμμετοχή σε οργανώσεις	Γ-μητέρες	Γ-μητέρες	E/2 γονείς		
<i>β) Παιδιά:</i>					
Εξωσχ. δραστηρ.	E+Γ	E+Γ	-	E	E
Εξωσχ. αναγν/τα	E+Γ	E+Γ	E+Γ	E+Γ	E+Γ
Τηλεόραση	E	2E+Γ/1 E	E	E	E
Προτιμήσεις	E	E+Γ	E+Γ	E+Γ	E
Προβολή στο μέλλον	εκτός E	E+Γ	εκτός E	εκτός E	εκτός E

Υπόμνημα: E = Ελληνικός/ή, Ελλάδα, Γ = Γαλλικός/ή, Γαλλία, Δ = Διεθνής/ές

διάφορα επαγγέλματα που εμφανίζουν απόκλιση εισοδήματος (μέτριο εισόδημα: 3, υψηλό εισόδημα: 5). Αντιθέτως, οι γυναίκες του δείγματός μας (εκτός μιας που απασχολείται στην οικογενειακή επιχείρηση) δεν εργάζονται.

Παρατηρείται επίσης ανισότητα σπουδών: λίγες γυναίκες έχουν κάνει ανώτερες σπουδές σε αντίθεση με τους περισσότε-

ρους άνδρες οι οποίοι είναι κάτοχοι τίτλου πανεπιστημιακών σπουδών. Παρατηρούμε επίσης ότι τα ζευγάρια του δείγματός μας γνωρίζουν ξένες γλώσσες πέραν της μητρικής τους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι όλες οι γυναίκες γνωρίζουν την ελληνική ενώ μόνο το 1/3 των ανδρών γνωρίζει αγγλικά.

Συμπερασματικά, από τα παραπάνω στοιχεία αυτά προκύπτει ότι η θέση των γυναικών είναι άνιση σε σχέση με αυτή του άνδρα ως προς την εργασία και την μόρφωση. Επίσης, τέσσερεις περιπτώσεις γυναικών αντιμετωπίζουν δυσχέρειες κατανόησης και αποδοχής της γλώσσας τους από πλευράς των συζύγων τους.

Παρατηρείται ότι τα περισσότερα παιδιά των οικογενειών αυτών έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα και σχεδόν όλα έχουν διπλή υπηκοότητα.

Τυπολογία οικογενειών

Εμφανίζονται δύο μεγάλες κατηγορίες οικογενειών (βλ. Πίνακα 2), καθοριζόμενες κυρίως από την θέση που κατέχουν οι γλώσσες/κουλτούρες στις πρακτικές τους:

– στην *πρώτη κατηγορία (Α)* εντάξαμε οικογένειες όπου μία από τις δύο γλώσσες κυριαρχεί συστηματικά. Παρατηρείται δηλαδή μια πόλωση προς την κατεύθυνση μίας από τις δύο γλώσσες, η οποία παραπέμπει σε κάποιου τύπου κυριαρχία της μίας από τις δύο πολιτισμικές συνιστώσες του ζευγαριού σε όλες του τις καθημερινές πρακτικές. Για το λόγο αυτό ονομάσαμε τους δύο τύπους οικογενειών «ελληνοκεντρικές» και «γαλλοκεντρικές», αντίστοιχως.

– στην *δεύτερη κατηγορία (Β)*, σε αντίθεση με την προηγούμενη, εντάξαμε τρεις οικογένειες οι οποίες δεν συνιστούν ομοιοειδή ομάδα, αλλά διαφοροποιούνται από την προηγούμενη κατηγορία λόγω του ότι δεν εμφανίζουν μια σαφή προτίμηση προς την μία ή την άλλη κατεύθυνση. Αντιθέτως, μέσα από τον λόγο τους αλλά και τις παρατηρήσεις μας, μοιάζει να καλλιεργούν και να επενδύουν εξίσου και τις δύο γλώσσες/κουλτούρες, με αποτέλεσμα να διεκδικούν μέσα από τον λόγο και τις πρακτικές τους μία πολιτισμική ταυτότητα των μελών της οικογένειας, ενός δυναμικού μείγματος με θετική αποτίμηση των επιμέρους πολιτισμικών στοιχείων. Ονομάσαμε τις οικογένειες αυτές «πολυπολιτισμικές» σε αντιδιαστολή με τις προηγούμενες. Ο χαρακτηρισμός *πολυπο-*

λιτισμικές παραπέμπει περισσότερο στην «κοσμοπολίτικη» διάσταση με την οποία είναι επενδυμένος ο λόγος των γονέων αλλά και των παιδιών τους και λιγότερο στην διασταύρωση πολλαπλών πολιτιστικών αναφορών.

Ειδικότερα για κάθε κατηγορία και τις επιμέρους ομάδες που την απαρτίζουν, μπορούμε να προβούμε στις παρακάτω παρατηρήσεις με γνώμονα τους δείκτες που ορίσαμε.

Α' Κατηγορία

Γλωσσικές πρακτικές

Στις «ελληνοκρατικές» οικογένειες (4 και 7), οι γονείς μιλούν μεταξύ τους αποκλειστικά ελληνικά. Οι άνδρες σύζυγοι αγνοούν την γαλλική, αν και γνωρίζουν άλλες ξένες γλώσσες (π.χ. αγγλικά, ιταλικά) οι οποίες συχνά υπήρξαν και η πρώτη γλώσσα επικοινωνίας του ζευγαριού. Τα παιδιά μιλούν με την μητέρα μόνο γαλλικά και με τον πατέρα μόνο ελληνικά.

Στις «γαλλοκεντρικές» οι γονείς μιλούν μεταξύ τους σχεδόν αποκλειστικά γαλλικά, παρότι όλες οι γυναίκες γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα. Η γαλλική ήταν η αρχική γλώσσας επικοινωνίας του ζευγαριού. Τα παιδιά μιλούν και με τους δύο γονείς και στις δύο γλώσσες.

Επίσης, και στις δύο περιπτώσεις τα παιδιά εισάγουν στην οικογενειακή εστία την «άλλη» γλώσσα, δηλαδή εκείνη που έχει «αποκλεισθεί» με τον ένα ή τον άλλο τρόπο από την επικοινωνία του ζευγαριού.

Καθημερινές πρακτικές

α) Πρακτικές γονέων. Στις ελληνοκεντρικές οικογένειες τα ονόματα που δίδονται στα παιδιά είναι αποκλειστικά ελληνικά, ενώ στις γαλλοκεντρικές 2 στα 3 είναι γαλλικά. Οι διακοπές των οικογενειών της πρώτης υποομάδας γίνονται αποκλειστικά στην Ελλάδα ενώ της δεύτερης γίνονται, με διαφορετική συχνότητα, τόσο στην Γαλλία όσο και στην Ελλάδα.

Είναι ενδιαφέρον ότι για τις μητέρες και των δύο ομάδων, αποτελεί σημαντικό στοιχείο της ζωής τους στην Ελλάδα το γεγονός ότι οι περισσότερες από αυτές (5 στις 7) συμμετέχουν ενεργά επενδύουν σε δραστηριότητες της συλλογικής ζωής των γάλων στην Αθήνα (έκδοση εφημερίδας με θέματα που αφορούν

την ένταξη και την διαμονή κυρίως των γαλλίδων στην Ελλάδα, ομάδες αλληλοβοήθειας για νεο-εγκατεστημένες γαλλίδες, φροντίδα ηλικιωμένων γάλλων, δανειστική βιβλιοθήκη, γαλλόφωνο καθολικό κατηχητικό).

Στις ελληνοκεντρικές οικογένειες η πρακτική αυτή των γυναικών μοιάζει να αντισταθμίζει την εμφανή απουσία στο οικογενειακό τους περιβάλλον δεσμών με την χώρα προέλευσής τους: η συμμετοχή/συμβολή των γυναικών αυτών σε δραστηριότητες της συλλογικής ζωής των Γάλλων στην Αθήνα, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι –όπως μας δήλωσαν– πηγαίνουν πάρα πολύ σπάνια στην χώρα τους, υποδηλώνει ότι οι γυναίκες αυτές ακολουθούν μια πορεία επανασύνδεσης με την κουλτούρα της χώρα τους, έχοντας πιθανόν ολοκληρώσει τον κύκλο ενσωμάτωσής τους στην ελληνική πραγματικότητα. Στις γαλλοκεντρικές οικογένειες η ίδια πρακτική μοιάζει να υπογραμμίζει την διάθεση διατήρησης δεσμών με την γαλλική πραγματικότητα. Τα παραπάνω επιβεβαιώνουν την άποψη ότι οι πρακτικές σημασιοδοτούνται διαφορετικά ανάλογα με τον τρόπο εγγραφής τους στην ιστορία της κάθε οικογένειας.

Οι πρακτικές των γονέων τής κάθε υποομάδας μοιάζει να στρέφονται προς την επικρατούσα στην κάθε οικογένεια κουλτούρα. Οι ελληνοκεντρικές οικογένειες αναφέρουν στοιχεία γαλλικής κουλτούρας στις πρακτικές τους (όπως παρακολούθηση γαλλικών καναλιών στην τηλεόραση, συμμετοχή σε γαλλικές οργανώσεις, γαλλικά αναγνώσματα). Όσα στοιχεία γαλλικής κουλτούρας εμφανίζονται, αφορούν αποκλειστικά τις μητέρες: παρατηρήσαμε ωστόσο ότι στις γαλλοκεντρικές οικογένειες υπάρχει μία τάση εξισορρόπησης των δύο στοιχείων.

β) Πρακτικές παιδιών. Όσον αφορά τα παιδιά παρατηρείται ότι και στις δύο ομάδες οι εξωσχολικές δραστηριότητες⁶ των παιδιών και τα αναγνώσματά τους έχουν στοιχεία και από τις δύο χώρες. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε εδώ ότι, παρά το γεγονός ότι στην Αθήνα υπάρχει δυνατότητα παρακολούθησης γαλλικών τηλεοπτικών προγραμμάτων, τα παιδιά επιλέγουν ελληνικά προγράμματα και ιδιαίτερα ελληνικές ταινίες και τηλεοπτικές σειρές.

Τα πολιτιστικά πρότυπα των παιδιών των ελληνοκεντρικών οικογενειών, έτσι όπως διαφαίνονται στις προτιμήσεις τους, προέρχονται από τον ελληνικό χώρο (π.χ. έλληνες ηθοποιοί, τραγουδιστές, κ.λπ.). Τούτο σε συνδυασμό με τις οικογενειακές πρακτικές (π.χ. χώρα διακοπών), δείχνει ότι τα παιδιά έχουν ελάχιστη σχέση με την σημερινή γαλλική πραγματικότητα. Στις γαλλοκεντρικές οικογένειες τα πρότυπα των παιδιών στρέφονται επίσης προς τον

Ελληνικό χώρο, αλλά με κάποιες αναφορές στην γαλλική πραγματικότητα (π.χ. γάλλοι ηθοποιοί).

Προβολή των παιδιών στο μέλλον

Τα παιδιά των ελληνοκεντρικών οικογενειών προβάλλουν τους εαυτούς τους στο μέλλον εκτός Ελλάδος. Αντιθέτως, τα παιδιά των γαλλοκεντρικών οικογενειών προβάλλουν τον εαυτό τους στο μέλλον τόσο την Ελλάδα όσο και το εξωτερικό. Έτσι, παρότι μέσω των οικογενειών τους διατηρούν σταθερούς δεσμούς με την γαλλική πραγματικότητα, οι προσωπικές τους προτιμήσεις είναι μικτές, εντάσσουν δηλαδή στην δική τους πραγματικότητα και τον ελληνικό χώρο. Το γεγονός ότι στις οικογένειες των παιδιών αυτών η γαλλική πλευρά είναι εντόνως παρούσα παρότι διαμένουν στην Ελλάδα, τους δίνει την δυνατότητα να συμπεριλαμβάνουν ισότιμα στον λόγο τους την πιθανότητα ένταξής τους και στους δύο χώρους.

B' Κατηγορία

Η κατηγορία αυτή ορίστηκε κυρίως από επιπλέον στοιχεία που αντλήσαμε από τις βιογραφίες των γονέων: τα άτομα αυτά έχουν ζήσει για μεγάλα χρονικά διαστήματα και σε άλλες χώρες, εκτός της Γαλλίας και της Ελλάδας. Στις τρεις οικογένειες που ανήκουν στην κατηγορία αυτή, τα αποτελέσματα δεν είναι τόσο ομοιογενή όσο στην προηγούμενη κατηγορία, και γι' αυτό, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, τα αποτελέσματα της κάθε οικογένειας παρουσιάζονται ξεχωριστά.

Αναφορικά με τις γλωσσικές πρακτικές και σε αντίθεση με την προηγούμενη κατηγορία, το πιο ενδιαφέρον διαφαινόμενο στοιχείο είναι ότι δύο γαλλόφωνες μητέρες επικοινωνούν με τα παιδιά τους και στα ελληνικά, ενώ τα παιδιά και σ' αυτή την κατηγορία χρησιμοποιούν και τις δύο γλώσσες με τα αδέρφια και τους φίλους.

Σχετικά με τις πρακτικές των γονέων είναι χαρακτηριστικό ότι το όνομα δύο παιδιών, (αλλά και των άλλων παιδιών της οικογένειας), δεν ανήκουν σε καμία από τις δύο κυρίαρχες κουλτούρες, αλλά αντιθέτως φέρουν την προσωπική σφραγίδα των γονέων. Η ονοματοδοσία, δηλαδή, δεν συνιστά τρόπο εγγραφής των παιδιών σε μια κουλτούρα αλλά στην προσωπική οικογενειακή ιστορία. Στις υπόλοιπες πρακτικές, το ελληνικό και το γαλλικό στοιχείο εί-

ναι παρόντα όπως και στις γαλλοκεντρικές οικογένειες. Επίσης, οι μητέρες δεν δραστηριοποιούνται σε γαλλικές οργανώσεις όπως στην προηγούμενη κατηγορία. Αντιθέτως, επέμειναν να κρατούν συνειδητή απόσταση από την κοινοτική ζωή των γάλλων στην Ελλάδα. Διατηρούν όμως σταθερούς και συστηματικούς δεσμούς με την χώρα προέλευσης (ταξίδια συχνά, επισκέψεις συγγενών τους στην Ελλάδα, συστηματική επικοινωνία).

Σχετικά με τις *πρακτικές των παιδιών* παρατηρούμε ότι οι εξω-σχολικές δραστηριότητες και οι τηλεοπτικές επιλογές προέρχονται από τον ελληνικό χώρο, ενώ τα εξωσχολικά αναγνώσματα, προφανώς υπό την επιρροή και του σχολείου, είναι ελληνικά και γαλλικά. Το ίδιο ισχύει και για τις προτιμήσεις τους.

Συμπερασματικά, με δεδομένο ότι τα αποτελέσματα αυτά αφορούν στα δίγλωσσα παιδιά του δείγματός μας χρησιμοποιούν και τις δύο γλώσσες με τους φίλους, τα αδέρφια και τους συνομηθικούς τους, επιλέγουν την παρακολούθηση ελληνικών καναλιών στην τηλεόραση και έχουν κοινές πολιτιστικές αναφορές, οι οποίες περιλαμβάνουν κυρίως στοιχεία από την ελληνική πραγματικότητα. Οι παραπάνω διαπιστώσεις ισχύουν και για το σύνολο της τάξης όπως αυτό φαίνεται στις απαντήσεις των μαθητών/μαθητριών στα ημερολόγια. Αυτό δείχνει ότι η καθημερινή πρακτική των δίγλωσσων παιδιών, όπως φαίνεται στο δείγμα μας, έχει έναν κοινό τρόπο ζωής που καθορίζεται καταρχήν από το συγκεκριμένο σχολείο στο οποίο φοιτούν και από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Το σημείο στο οποίο τα παιδιά διαφοροποιούνται αφορά στις οικογενειακές πρακτικές και κυρίως στον τρόπο με τον οποίο εντάσσονται οι δύο γλώσσες/κουλτούρες στο εσωτερικό της κάθε οικογένειας και στην δυναμική του ζευγαριού και κατά προέκταση στον τρόπο με τον οποίο στο συμβολικό επίπεδο τα παιδιά αυτά διαχειρίζονται την δυνατότητα διπλής αναφοράς, και τούτο ανεξαρτήτως από τις κλασικές κοινωνιολογικές παραμέτρους των γονέων (κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, σπουδές).

Έτσι, στην πρώτη κατηγορία οικογενειών όπου το «ελληνικό στοιχείο» υπερτερεί στην καθημερινή πρακτική (γλωσσικές πρακτικές, συνήθειες), το «γαλλικό στοιχείο» εμφανίζεται στο συμβολικό επίπεδο μέσα στο λόγο των παιδιών: π.χ. στην προβολή του εαυτού τους στο μέλλον όπου συστηματικά γίνεται αναφορά στην Γαλλία την οποία δεν γνωρίζουν πραγματικά. Στην περίπτωση αυτή, ταυτίζονται με το κομμάτι το οποίο στην οικογενειακή ιστορία που μοιάζει να μην έχει βρει την «θέση» του. Αντιθέτως, όταν

στην καθημερινή οικογενειακή πρακτική υπερτερεί το γαλλικό στοιχείο, τα παιδιά εντάσσουν στο λόγο τους αναφορές και από τους δύο χώρους, προβάλλουν δε τους εαυτούς τους στο μέλλον εξίσου και στις δύο χώρες. Στην περίπτωση αυτή το γεγονός ότι, όπως προαναφέραμε, στις εν λόγω οικογένειες αυτές υπάρχει τάση εξισορρόπησης των δύο πολιτισμικών συνιστωσών, παρέχει στα παιδιά την δυνατότητα να αναφέρονται εξίσου και στις δύο κουλτούρες.

Στη δεύτερη κατηγορία, στις οικογένειες όπου παρατηρήσαμε ότι δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη, πολιτισμικά καθορισμένη πρακτική αλλά μάλλον ένα άνοιγμα προς μία πολλαπλότητα των πολιτισμικών αναφορών, τα παιδιά προβάλλουν τους εαυτούς τους στο μέλλον σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου (σημειωτέον εκτός Ελλάδος) προτάσσοντας την διάθεσή τους να έρθουν σε επαφή και να γνωρίσουν πολλούς και διαφορετικούς πολιτισμούς. Αυτό ενισχύεται και από το γεγονός ότι οι γονείς τους δήλωσαν ότι προσπαθούν να μεταδίδουν στα παιδιά τους πολύ περισσότερο στρατηγικές ένταξης στον εκάστοτε χώρο, στον οποίο ενδέχεται να βρεθούν, και λιγότερο απομονωμένα στοιχεία της μιας ή της άλλης κουλτούρας. Τα παιδιά αυτά μοιάζει να προβάλλουν μια ταυτότητα «πολίτη του κόσμου».

Τα αποτελέσματά μας, μάς οδηγούν να υποστηρίξουμε την άποψη ότι η ταυτότητα των δίγλωσσων παιδιών πραγματώνεται μέσα από την διαφορετικού τύπου, ανάλογα με την προσωπική ιστορία, διαχείριση του αισθήματος του ανήκειν σε δύο πολιτισμικές πραγματικότητες. Πρόκειται για μια δυναμική πορεία στην διάρκεια της οποίας σημαντικό ρόλο παίζει και το κοινωνικό πλαίσιο:⁷ σχολείο, φίλοι, η σχέση με το περιβάλλον. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει μια χρονική περίοδος, όπου συγκροτείται η ταυτότητα και παραμένει αμετάβλητη, αλλά ότι η ταυτότητα συγκροτείται και αναμορφώνεται καθ' όλη την διάρκεια της ζωής ενός ατόμου.

Σημειώσεις

1. Για μια παρουσίαση των πρόσφατων ερευνητικών προσεγγίσεων πβλ. «L' identité de la personne», ειδικό τεύχος του περιοδικού *Psychologie Française*, No 35, 1990 καθώς και στο *L' individu cultures*, L' Harmattan, 1993.

2. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις μελέτες των μικτών γάμων, καθώς και συγκεντρωμένη βιβλιογραφία βλ. C. Labat and G. Vermes, *Cultures ouvertes, Sociétés Interculturelles*, L' Harmattan, 1994, σ. 211-289.

3. Πολυάριθμες έρευνες έχουν ασχοληθεί τόσο με την θεωρητική οροθέτηση της έννοιας, όσο και με την λειτουργία του δίγλωσσου ατόμου: εκτείνονται από προσεγγίσεις που σε μακροκοινωνιολογικό επίπεδο αναλύουν δίγλωσσες θεσμικές καταστάσεις τύπου π.χ. Καναδά, μέχρι τις έρευνες που ασχολούνται με το δίγλωσσο υποκείμενο. (Hamers and Blanc, 1983, Ludi and Py, 1986, Tabouret-Keller, 1975). Όπως άλλωστε το σημειώνει και η A. Tabouret-Keller, «Η διγλωσσία ορίζεται ως το σύνολο των διαδικασιών που μπορούν να εμφανισθούν σε κάθε περίπτωση όπου δύο ή περισσότερες γλώσσες ομιλούνται από ένα άτομο ή από ένα σύνολο ατόμων [...]. Για να κατανοηθεί χρειάζεται πέραν της γλωσσολογικής ανάλυσης, που προϋποθέτει την μελέτη της δομής των μηχανισμών επαφής των γλωσσών και των επιπτώσεών της, και η μελέτη των ψυχολογικών παραμέτρων που αφορούν τους ομιλητές καθώς και τις ιδιαίτερες και προσωπικές σχέσεις που διατηρούν με τις διαφορετικές τους γλώσσες...» (αναφερόμενο στο Camilleri, 1985, σ. 133.

4. Το σχολικό έτος 1993-94 φοιτούσαν 800 μαθητές και μαθήτριες στο Δημοτικό σχολείο. Το σχολείο αυτό λειτουργεί με την σημερινή του μορφή εδώ και δεκαπέντε χρόνια σύμφωνα με την αντίστοιχη ελληνική νομοθεσία περί ιδιωτικών και ξένων σχολείων στην Ελλάδα. Περιλαμβάνει δημοτικό, γυμνάσιο και λύκειο. Το οργανωτικό του σχήμα ακολουθεί το γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα (τρόπος διαχωρισμού τάξεων, ονομασία τους, τρόπος κατανομής της ύλης κ.λπ.). Οι γάλλοι καθηγητές έρχονται από την Γαλλία και διορίζονται στην Ελλάδα για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και μισθοδοτούνται σύμφωνα με το γαλλικό μισθολόγιο. Τα ελληνικά διδάσκονται από έλληνες καθηγητές που προσλαμβάνονται στην Ελλάδα. Στο σχολείο αυτό εγγράφονται μαθητές και μαθήτριες που έχουν γαλλική υποκοότητα ή παιδιά που έχουν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ακολουθήσει γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα. Οι Γάλλοι υπήκοοι που κατοικούν στην Ελλάδα σύμφωνα με την απογραφή του 1981 είναι 8.323 (Πετρινώτη 1993, σ. 107). Στον αριθμό αυτό δεν περιλαμβάνονται άτομα με διπλή υπηκοότητα.

5. Η επιλογή των δέκα παιδιών έγινε με βάση την διαθεσιμότητα των γονέων τους την συγκεκριμένη στιγμή της έρευνας.

6. Στις εξωσχολικές δραστηριότητες που ανέφεραν τα παιδιά περιλαμβάνονται: μαθήματα ξένων γλωσσών (αγγλικά), μαθήματα μουσικής σε ωδείο, σπορ, χορός, προσκοπισμός, γαλλικό κατηχητικό. Ο διαχωρισμός στις κατηγορίες ελληνικο/γαλλικό έγινε σύμφωνα με το πλαίσιο αναφοράς της κάθε δραστηριότητας.

7. Θα ήταν ιδιαίτερως ενδιαφέρουσα μια συγκριτική μελέτη των αποτελεσμάτων αυτών με πληθυσμό παιδιών μικτών γάμων όπου το μη ελληνικό στοιχείο θα προέρχεται από κουλτούρα λιγότερο οικεία στην

Ελλάδα (π.χ. Αφρική ή Ασία). Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσαμε να μετρήσουμε το ειδικό βάρος που έχει στην δική μας έρευνα η συγκεκριμένη γλώσσα/κουλτούρα και η εικόνα που αυτή έχει στον ελληνικό πληθυσμό.

Βιβλιογραφία

- Androussou A., *Etudes des processus identitaires des jeunes issus de l'immigration: enquête auprès d'une population grecque dans pays d'Europe et de retour en Grèce*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο René Descartes, Παρίσι, 1990.
- Bruner J., ... *car la culture donne forme à l'esprit*, trad. Française 1991, trad. Bonin Eshel, Paris, 1990.
- Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, *Μελέτη για την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των τσιγγάνων*, Αθήνα, χ.χ.
- Γκοτοβός Α., Μάρκου Γ., Ferig M., «Η σχολική επανένταξη των παλινοστούτων μαθητών», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχ. 34, 35, 36 σ. 39-45, 49-54, 47-55, 1987.
- Camiller C., *Anthropologie culturelle et éducation*, Unesco-Delachaux and Niestlé, Paris, 1985.
- Coulon A., *L'ethnométhodologie*, PUF-Que sais-je, Paris, 1993.
- Δαμανάκης Μ., *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*, Goutenberg, Αθήνα, 1987.
- ΕΜΚΕ-Πουλοπούλου Η., *Προβλήματα μετανάστευσης-παλινοστούσης*, ΙΜΕΟ-ΕΔΗΜ, Αθήνα, 1986.
- ΕΜΚΕ-Πουλοπούλου Η., «Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα: 1970-1990» *Εκλογή*, τεύχος 85/86, σελ. 112, 1990.
- Enfance: «Le bilinguisme et l'enfance. Problèmes quotidiens», No 4, PUF, 1991.
- Ferrandi R., «Couples mixtes. Motivations de femmes européennes au choix d'un partenaire africain», in *Nouvelle Revue d'Ethnopsychiatrie*, No 24, σελ. 127-149, 1994.
- Foreign Women in Greece*: Anglo-Hellenic Publishing, Athens, 1984.
- Garfinkel H., *Studies in Ethnomethodology*, Englewood Cliff, NJ, Prentice Hall, 1967.
- Goffman E., *Les rites d'interaction*, Editions de Minuit, Paris, 1967.
- Grosjean F., *Life with two languages*, Harvard University Press, 1982.
- Hamers J. and Blanc M., *Bilingüaliteit et Bilinguisme*, Mardaga, Bruxelles, 1983.
- Harding J. and Riley Ph., *The bilingual family*, Cambridge University Press, 1986.
- Καλατζή-Αζίζι Α., «Το παιδί του μικτού γάμου: τρόποι πρόληψης πιθανών προβλημάτων συμπεριφοράς», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 49, σελ. 101-109, 1983.

- Κασιμάτη Κ., *Μετανάστευση-Παλινοόηση. Η Προβληματική της δεύτερης γενιάς*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1984.
- Kellerhals J. and Montadon C., *Les stratégies éducatives des familles*, Delachaux et Niestlé, Paris, 1991.
- Κολλάρου και Μουσούρου, «The return home: Socioeconomic aspects of reintegration of Greek migrant workers returning of Germany», *Ενημέρωση 2*, Αθήνα, 1978.
- Κούρτη Ε., *Μόνιμοι αλλοδαποί κάτοικοι Κέρκυρας*, Τελική Έκθεση Ερευνητικού προγράμματος, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα, 1994.
- Labat C. and Vermes G., *Coultures ouvertes, Sociétés Interculturelles*, L' Harmattan, Paris, 1994.
- Ludi J., Py B., *Etre bilingue*, Ed. Peter Lang, Berne, 1986.
- Μόλβερ Γ., *Τα ψυχοκοινωνικά προβλήματα των γυναικών από τις γερμανόφωνες χώρες που είναι παντρεμένες με έλληνες και ζουν στην Αθήνα*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1989.
- Πετρινωτή Ξ., *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα*, Εκδ. Οδυσσεάς, Αθήνα, 1993.
- Orfanos S., Psomiades H., Spiridacis J., ed., *Education and Greek Americans: Process and Prospects*, Pella, New York, 1987.
- Psychologie Française, *L' identité de la personne*, Numéro spécial, No 35, 1990.
- Robinson Nemetz G., *Grosscultural Understanding*, Prentice Hall, 1988.
- Σκούρτου Ε., «Δομές μάθησης της γλώσσας και δομές μάθησης μέσω γλώσσας σε καταστάσεις διγλωσσίας», *Ανακοίνωση στο Συνέδριο των Δελφών*, «Εθνοκεντρισμός και εκπαίδευση», 27-29 Μαΐου 1994.
- Tanon G., Vermes G., *L' individu et ses cultures*, L' Harmattan, Paris, 1993.
- Tabouret-Keller A., «Plurilinguisme: Revue des travaux français de 1945 à 1973», *La linguistique*, II, 1, Paris, 1975.
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Unesco: *Σχολική επανένταξη παλινοστούντων μαθητών. Προβλήματα και προοπτικές*, Αθήνα.

Παράρτημα Ι

Δείγμα μιας ημέρας του ημερολογίου

Σήμερα Παρασκευή 11 Φεβρουαρίου 1994

Ξύπνησα στις

Στο πρωινό μου έφαγα

Πήγα στο σχολείο. Όταν γύρισα από το σχολείο:

Διάβασα τα μαθήματά μου:

– μόνος (η) μου:

– με άλλον (με ποιόν και σε ποιά γλώσσα):

Διάβασα ένα βιβλίο ή ένα περιοδικό (ποιό και σε ποιά γλώσσα):

Έπαιξα (τι, με ποιόν και σε ποιά γλώσσα):

Πήγα (πού, για ποιά λόγο και σε ποιά γλώσσα μιλήσα):

Το βράδυ έφαγα:

Μετά το φαγητό (τί έκανα, με ποιούς και σε ποιά γλώσσα):

Κοιμήθηκα στις

Η σημερινή μέρα ήταν διαφορετική από τις άλλες γιατί

Παράρτημα II
Προφορικό ερωτηματολόγιο
βάσει του οποίου έγινε η συνέντευξη με τους γονείς

	Μητέρα	Πατέρας	
1. Ηλικία	
2. Τόπος γέννησης	
3. Υπηκοότητα	
4. Επίπεδο σπουδών	
5. Επάγγελμα	
6. Αριθμός παιδιών	
7. Τόπος γέννησής τους	
8. Υπηκοότητα παιδιών	
9. Ημερομηνία εγκατάστασης στην Ελλάδα	
10. Διαμονή σε άλλη χώρα (πού και πόσο)	
11. Ποιοί άλλοι διαμένουν μαζί τους	
12. Τι εφημερίδες, περιοδικά διαβάζουν	
13. Πόσο συχνά πηγαίνουν στην Ελλάδα	
14. Τι κανάλια βλέπουν στην τηλεόραση	
15. Ποιές οι σχέσεις με συγγενείς στην Ελλάδα	
16. Πόσο συχνά έρχονται οι συγγενείς από την Γαλλία	
17. Ποιες σχέσεις διατηρούν με την γαλλική κοινότητα στην Ελλάδα	
18. Συμμετέχουν ενεργά σε οργανώσεις (πολιτιστικού χαρακτήρα ή άλλες)	
19. Ποιες γλώσσες μιλάτε:			
Γονείς	Γλώσσα	Επίπεδο	Πώς τη μάθατε;
Πατέρας	1.	ΜΚΔΓ	1.
	2.	ΜΚΔΓ	2.
	3.	ΜΚΔΓ	3.
	4.	ΜΚΔΓ	4.
Μητέρα	1.	ΜΚΔΓ	1.
	2.	ΜΚΔΓ	2.
	3.	ΜΚΔΓ	3.
	4.	ΜΚΔΓ	4.

(Μ=Μιλώ, Κ=Καταλαβαίνω, Δ=Διαβάζω, Γ=Γράφω)

20. Με ποιιά(ές) γλώσσα(ες) συνεννοείσθε; Εάν είναι πάνω από μία, τι είναι αυτό που καθορίζει κάθε φορά την επιλογή σας ή σας κάνει να αλλάζετε από τη μία γλώσσα στην άλλη; Ήταν πάντοτε έτσι; Εάν όχι, τι ήταν αυτό που επέφερε την αλλαγή;
- Πατέρας
-
- Μητέρα
-
21. Εσείς οι ίδιοι ανατραφήκατε σαν δίγλωσσοι; Εάν ναι, σε ποιές γλώσσες;
- Πατέρας
-
- Μητέρα
-
22. Είχατε επιλέξει εάν θα μεγαλώσετε τα παιδιά σας σαν δίγλωσσα ή μη δίγλωσσα; Γιατί;
- Πατέρας
-
- Μητέρα
-
23. Σε γενικές γραμμές, θεωρείτε ότι η διγλωσσία είναι
Πατέρας	Μητέρα
καλή-κακή-τίποτα από τα δύο	καλή-κακή-τίποτα από τα δύο
φυσιολογική-αφύσικη-τίποτα	φυσιολογική-αφύσικη-τίποτα
εύκολη-δύσκολη-τίποτα	εύκολη-δύσκολη-τίποτα
χρήσιμη-εμπόδιο-τίποτα	χρήσιμη-εμπόδιο-τίποτα
ευχάριστη-δυσάρεστη-τίποτα	ευχάριστη-δυσάρεστη-τίποτα
24. Έχετε ήδη κάποια σχέδια για το εάν θα μεγαλώσετε τα άλλα παιδιά σας σαν δίγλωσσα; Ποιά είναι αυτά τα σχέδια; Ποια είναι τα κύρια πλεονεκτήματά τους; Τι θα μπορούσε να τα διαταράξει; Ή θα αρκεστείτε στα ακούσματα;
- Πατέρας
-
- Μητέρα
-
25. Είχατε συμβουλευθεί (βιβλία, άλλους ανθρώπους, κ.λπ.) για την διγλωσσία; Εάν ναι, τι έλεγαν; Συμφωνείτε τώρα με αυτά; Τα ακολουθήσατε; Εάν όχι, για ποιά λόγο;
- Πατέρας
-
- Μητέρα
-
26. Οι εν λόγω γλώσσες είναι εξίσου χρήσιμες:
- στην οικογένειά σας; Πατέρας: Μητέρα:
 - στον κόσμο; Πατέρας: Μητέρα:
- Έχετε κάποιες έντονες συμπάθειες και αντιπάθειες σε ό,τι αφορά αυτές τις γλώσσες;
- Πατέρας: Μητέρα:
27. Όταν αποφασίσατε να μεγαλώσετε τα παιδιά σας σαν δίγλωσσα:
- αλλάξατε τη γλώσσα(ες) που μιλάγατε μεταξύ σας;

- Πατέρας: Μητέρα:
– μάθατε να μιλάτε και/ή να καταλαβαίνετε μία νέα γλώσσα;
28. Γνωρίζετε άλλες δίγλωσσες οικογένειες; Βρίσκονται στην ίδια θέση με σας; Βρίσκεστε σε επαφή;
Πατέρας:
.....
Μητέρα
.....
29. Πέρα από το γεγονός ότι τα παιδιά σας φοιτούν στο Γαλλικό σχολείο, τι άλλο κάνετε για να διατηρήσετε την μη-κοινοτική γλώσσα(-ες) των παιδιών σας, τη γλώσσα(-ες) δηλαδή που δεν ομιλείται από την πλειοψηφία των ανθρώπων που τα περιστοιχίζουν; (Επισκέψεις σε και από συγγενείς, επισκέψεις στο σπίτι, βιβλία και κασέτες, τηλεόραση, κ.λπ.)
Πατέρας
.....
Μητέρα
.....
30. Χαίρεσθε που έχετε δίγλωσσα παιδιά ή το θεωρείτε κάπως ενοχλητικό ή έχετε ανάμικτα συναισθήματα;
Πατέρας: Μητέρα:
31. Η πρώτη γλώσσα σας είναι η γλώσσα της κοινότητας στην οποία μεγαλώνουν τα παιδιά σας;
Πατέρας: Μητέρα:

